

Italiaanse deugden en ondeugden : Dirc Potters 'Blome der doechden' en de Italiaanse 'Fiore di virtu' / Sabrina Corbellini. - Amsterdam : Prometheus, 2000. - 321 p. : ill. ; 22 cm. - (Nederlandse literatuur en cultuur in de Middeleeuwen ; 22) Proefschrift Universiteit Leiden. ISBN 90-5333-927-2 Prijs: € 22,46

In haar dissertatie onderzoekt Sabrina Corbellini de relatie tussen de veertiende-eeuwse Italiaanse *Fiore di Virtù* en de Middelnederlandse *Blome der doechden* van Dirc Potter. Dat *Fiore di Virtù* hoogstwaarschijnlijk de bron is van *Blome der doechden* was bekend, maar tot nu toe ontbrak een systematisch comparatief onderzoek. Door de gedegen studie van Corbellini wordt deze leemte op voortreffelijke wijze opgevuld. Voor de diplomaat Dirc Potter (1370-1428) vormde het contact met de Italiaanse cultuur misschien wel de belangrijkste drijfveer van zijn schrijverschap. Tijdens een verblijf in Rome in verband met een geheime politieke missie begon hij omstreeks 1412 *Der Minnen Loep* te schrijven, dat grotendeels is geïnspireerd op de Heldinnenbrieven van Ovidius. Of Potter zich ook heeft gebaseerd op Italiaanse teksten, is niet te zeggen. Wel is recentelijk gesignaleerd dat de boomgaardscène van Tristan en Isolde in Potters liefdestraktaat overeenkomt met de Italiaanse versie van dit verhaal in de *Novellino* en de *Tavola Ritonda* vanwege het bijzondere feit dat Isolde en niet Tristan als eerste de aanwezigheid van koning Mark in de boom ontdekt en het initiatief neemt tot het listige gesprek (zie D. Delcoro Branca: 'I racconti arturiani del "Novellino"', in: *Tristano e Lancillotto in Italia. Studi di letteratura arturiana*, Ravenna, 1998, p. 123-124 en noot 26). Na 1415 schreef Potter *Blome der doechden* en *Mellibeus*, een vertaling van het *Liber consolationis et consilii* (1246) van Albertanus van Brescia via de Franse bewerking van Renaud de Louens, getiteld *Livre de Mellibé et Prudence*. De twee boeken zijn samen overgeleverd in het zogenaamde Rekemse handschrift (laatste kwart van de vijftiende eeuw) en onlosmakelijk met elkaar verbonden door een doorlopend acrostichon, dat de naam van de auteur onthult. Uit de proloog van Potter blijkt dat het geïntendeerde publiek bestond uit één van zijn drie zonen en enkele vrienden uit het grafelijk milieu van Holland.

In de inleiding (p. 11-14) verklaart Corbellini dat zij zich tot doel heeft gesteld om vast te stellen wat precies de bronnen zijn geweest van de *Blome der doechden*. De aandacht gaat in het eerste hoofdstuk (p. 15-48) uit naar het belangrijkste model *Fiore di Virtù*, waarbij uitvoerig ingegaan wordt op de datering, inhoud, overlevering en receptie van de Italiaanse tekst. Het deugdentraktaat werd in het eerste kwart van de veertiende eeuw geschreven in Bologna door een onbekende auteur en circuleerde onder rijke kooplieden in de streken Emilia, Veneto en Toscane. Het didactisch werkje genoot een enorme populariteit in Italië getuige de tachtig overgeleverde handschriften en elders zoals blijkt uit de talrijke vertalingen in andere volkstalen. De inhoud bestaat uit 35 hoofdstukken, elk gestructureerd volgens het schema: definitie van deugd/ondeugd, *similitudo* met een dier, citaten ter illustratie, *exemplum*. *Fiore di Virtù* vormt een patchwork van allerlei bronnen die Corbellini onder de loep neemt, *bestiaria*, vorstenspiegels, de *Bocados de oro (Liber philosophorum)*, de traktaten van Albertanus van Brescia, de *Vitae Patrum* en andere religieuze teksten.

Indien Potter zijn boek daadwerkelijk heeft vertaald uit het Italiaans, dan is dit uniek. Nog in de zestiende eeuw werden Italiaanse geschriften zoals de *Decameron* van Boccaccio en de novellen van Bandello sporadisch in het Middelnederlands vertaald en dit gebeurde steeds via een Franse vertaling. Dirc Potter zou kennis hebben kunnen nemen van het Italiaanse deugdentraktaat tijdens zijn reis naar Italië. Het hoe en waarom van zijn gezantschap in Rome wordt in het tweede hoofdstuk uit de doeken gedaan (p. 53-80). De levensloop van Potter is ingebed in de historische context van het graafschap Holland en vormt een boeiend relaas. Aan de hand van rekeningen van de graven van Holland en pauselijke stukken wordt Potters verblijf in Rome gereconstrueerd. Corbellini maakt het zeer aannemelijk dat zijn afvaardiging naar het hof van Paus Johannes XXIII tot doel had de belangen te behartigen van Willem VI en de positie van Jacoba van Beieren veilig te stellen.

Hierna volgt het derde en belangrijkste hoofdstuk (p. 81-121). Het bevat de resultaten van het vergelijkend onderzoek van de Middelnederlandse tekst, de Italiaanse brontekst (volgens het Bolognese handschrift dat het dichtst bij het archetypen ligt) en de Franse en Duitse ver-

talingen/bewerkingen, gemaakt tussen het eind van de veertiende en het begin van de vijftiende eeuw. Hieruit komt duidelijk naar voren dat Potter de titel, de systematische structuur en 29 deugden/ondeugden met een groot deel van de daarbij horende componenten heeft ontleend aan *Fiore di Virtù*. Compositorische ingrepen in de tekst verschijnen vanaf de toegevoegde paragraaf over *Edelheit*, een thema dat de schrijver na aan het hart ligt. Zes hoofdstukken zijn weggelaten, een ommissie waar Corbellini verder niet op in gaat. Zestien hoofdstukken zijn toegevoegd met handhaving van de structuur en enkele tekstpassages van de brontekst. Corbellini acht het uitgesloten dat *Blome der doechden* gebruik heeft gemaakt van de Franse *Fleurs de toutes vertus* of de Duitse bewerking van Hans Vintler. De Nederlandse tekst volgt meer getrouw dan deze vertalingen de Italiaanse versie, maar is geen letterlijke vertaling. Dit blijkt uit de vergelijking op microniveau (citaten, *exempla* en *similitudines*). Naast talrijke elementen rechtstreeks dan wel in bewerkte vorm afkomstig uit *Fiore di Virtù* zijn er ook vele die aan andere bronnen of aan Potters eigen creativiteit toegeschreven moeten worden. Het is duidelijk, dat geen van de overgeleverde handschriften van het Italiaanse werk als directe bron beschouwd kan worden van Potters werk. Dat bemoeilijkt het onderzoek naar verschillen en het trekken van definitieve conclusies ten aanzien van de bewerkingsstechniek. Volgens Corbellini past *Blome der doechden* binnen de teksttraditie van *Fiore di Virtù*, maar is er sprake van een sterke tendens tot *amplificatio* om het verhaal dramatischer en logischer te maken. Een aspect waar Corbellini aan voorbijgaat is het overdadig gebruik van dubletten als 'bloyen ende groeyen' ('fiorire'), 'dan betamelijken ende welvoeghende is' ('convene'), 'ymaginations of fantasien' ('imaginatione'), 'suverheit ende reynicheit' ('castitate').

In hoofdstuk vier (p. 123-160) komen de aanvullende bronnen aan bod te weten Potters overige werk, zijn autobiografische ervaringen als klerk, baljuw van Holland en gezant en *Der naturen bloeme* en de *Rijmbijbel* van Jacob Maerlant. Verschillende *exempelen* blijkt de schrijver te hebben ontleend aan zijn eerste literaire geschrift *Der Minnen Loep*. Voorts komen een aantal gemeenschappelijke citaten in *Blome der doechden* en *Mellibeus* uit het *Liber consolationis et consilii* van Albertanus van Brescia, waarin geweld en wraakzucht een belangrijk issue vormen. Potter kon deze typische problematiek van de Italiaanse stadstaten (zie hiervoor ook Philip Jones: *Economia e società nell'Italia medievale*, Turijn, Einaudi, 1980) terugvinden in de onstabiele politieke situatie van het graafschap Holland. Een andere treffende overeenkomst tussen de drie teksten betreft de deugd *Prudencia*, die de connotatie van raadgever krijgt. Corbellini benadrukt de geestverwantschap van Potter met de dertiende-eeuwse *causidicus* Albertanus van Brescia, die zou voortkomen uit een gelijksoortige ervaring met justitie en landsbestuur, levensvisie en ethiek.

In het vijfde en laatste hoofdstuk (p. 163-178) worden een aantal frappante overeenkomsten geschetst tussen Potter en zijn tijdgenoot Geoffrey Chaucer, eveneens diplomaat en jurist, Italiëreiziger en vertaler van het *Livre de Mellibé et Prudence* (*The Tale of Melibee*). Beiden hechtten grote waarde aan de niet erfelijke adeldom van de geest, zo geprezen in Dante's *Convivium*. Het proefschrift eindigt met een heldere conclusie (p. 179-186), waarin Corbellini haar werk presenteert als een eerste stap op weg naar een bredere comparatieve studie van de Italiaanse en Nederlandse letterkunde in de Middeleeuwen.

Een vijftal bijlagen bevatten een opsomming van alle handschriften van *Fiore di Virtù* (waarvan handschrift Riccardiano 1729 foutief gedateerd is in de XIVe in plaats van de XVe eeuw) (p. 187-193), een lijst van de Franse en Duitse vertalingen/bewerkingen (p. 195-199), het itinerarium van Dirc Potter met bronvermelding (p. 201-204), een schets van de reizen van andere gezanten naar het Pauselijk Hof van Rome voorafgaand aan Potters verblijf (p. 209-212) en een synoptische weergave van de overeenkomende passages in *Blome der doechden* en *Fiore di Virtù* (p. 213-234). Het is jammer dat een overzichtelijke vergelijkingstabel van de verschillende teksten ontbreekt. Het proefschrift wordt afgerond door een solide notenapparaat (p. 235-270), een uitgebreide literatuurlijst (aan te vullen met F.Clier-Colombani: *La fée Mélusine au Moyen Age. Images, Mythes et Symboles*, Paris, 1991 betreffende de iconografische voorstellingen van de zeemeermin met twee naar boven gekeerde staarten) (p. 273-299) en een register, waarin alle deugden en ondeugden zijn opgenomen (p. 301-309). De zeer verzorgde uitgave bevat 8 zwart-wit illustraties van onder andere het openingsminiatuur met een elegante afbeelding van de ik-verteller als hoge hoffunctionaris, die een tuinman helpt bij het sorteren van bloemen en onkruid (p. 82 en omslag).

Marie-José Heijkant